

**მთის მისტერიები
ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში**

**Mountain Mysteries
in the Work of Vazha-Pshavela**

ბელა დურგლიშვილი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Bela Durglishvili

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

აბსტრაქტი

ნაშრომი გვიჩვენებს, რომ მთაში ზეცნობიერის აღმოჩენა-შეცნობა მითოლოგიური სამყაროდანაა ჯერ კიდევ შესაძლებელი და ვაჟა-ფშაველას მითოსიდან, როგორც ერთ-ერთი წყაროდან, საზრდოობს, როგორც უძველესი მოგვი ამოდის მისი უღრმესი პლასტიკიდან და მოაქვს სამყაროულ საწყისთა მისტერია.

მისტერიული კოსმოგონიის ცენტრში დგას კაი ყმა, როგორც მისი ნაწილი და წარმმართველიც. აქ გადმოედინება სიბრძნის წყაროც, მხოლოდ აქ ჩნდება გველისმჭამელიც, ალუდას სულიერი ფერიცვალებაც აქაა შესაძლებელი და სტუმარ-მასპინძლობის საღვთო კავშირით სწორედ აქ, კლდის თავზე, შეხვედებიან ერთმანეთს ძმადნაფიცთა აჩრდილები ურთიერთნდობის სადღეგრძელოს წარმოსათქმელად.

მუცალთან ბრძოლის შედეგად კაი ყმას – ალუდას ინსტინქტურად ეხსნება შინაგანი თვალი თუ გულისყური. ამ წამიდან იგი დაჟინებით უსმენს საკუთარი არსების უღრმეს შრეებში განხმულ, მისთვის ჯერ კიდევ ბუნდოვან ჭეშმარიტებათა ხმას, რომელსაც ადამიანის ფერიცვალების მისტიკური საიდუმლოს გაცხადება და რეალურ ქმედებად აღსრულება მოჰყვება ხატობის დღესასწაულზე. ფაქტობრივად იოანეს სახარების სიტყვები: „ჯერ არს თქვენდა მეორედ შობაი“ არის კიდევ ის მისტიკური საიდუმლო, რომელიც ალუდას სულში განხორციელდა და მისი სულიერი ფერიცვალება განაპირობა. კურნების მაღლი მოაქვს კვირიასა და ლუხუმის წმინდა გიორგისთან სწორედ მისტერიულ კავშირს – წმინდანის სახის პერსონიფიცირებას. გმირების ფიზიკური დაღუპვის მიუხედავად აღსრულება ვაჟას ჩანაფიქრი – კაი ყმები მისტიკური საიდუმლოს ნაწილნი

ხდებიან. ვაჟა-ფშაველა გვიდასტურებს, რომ ამ მისტიკურ-ზეცნობიერ წვდომას მოაქვს ღვთაებრივი სიბრძნე, რომელიც ათავისუფლებს, მანამდე უხილავ მწვერვალებს მოახილვინებს გმირს.

საკვანძო სიტყვები: ვაჟა-ფშაველა, პოემა „ალუდა ქეთელაური“, მთის მისტერიები.

ABSTRACT

The paper demonstrates that the discovery and cognition of the supraconscious in the mountains remains possible, even now, out of the mythological world, and that Vazha himself draws sustenance from myth as one of his sources – rising, like an ancient shaman, from its deepest strata and bringing forth the mystery of the world's primordial origins.

At the center of this mysterial cosmogony stands the kai q'ma („valiant youth/hero“), both as a part of it and as its guiding force. Here the spring of wisdom flows forth; here alone does the serpent-eater appear; here alone is Aluda's spiritual transfiguration possible; and it is here, atop the cliff, through the sacred bond of guest and host, that the shades of the sworn brothers meet one another to pronounce the toast of mutual trust.

As a result of the battle with Mutsal, the valiant youth – Aluda – has his inner eye, or attentiveness of heart, instinctively opened to him. From this moment on, he listens persistently to the voice of truths, still obscure to him, resounding in the deepest strata of his own being – truths whose revelation as a mystical secret, and whose fulfillment in real action, follow at the festival of the icon (khatoba). In fact, the words of the Gospel of John – „Ye must be born again“ – constitute precisely that mystical secret which was realized within Aluda's soul and which brought about his spiritual transfiguration. The grace of healing granted by Kvira and Lukhum's Saint George brings about precisely this mysterial connection – the personification of the saint's countenance. Despite the physical destruction of the heroes, Vazha's design is fulfilled: the valiant youths become part of the mystical secret. Vazha-Pshavela affirms for us that this mystical-supraconscious attainment brings divine wisdom, which liberates the hero and reveals to him peaks that had until then remained unseen.

Keywords: Vazha-Pshavela, the poem „Aluda Ketelauri“, mountain mysteries.

შესავალი

მთა ვაჟას სულიერი სავანეა. როგორც ვახტანგ კოტეტიშვილი შენიშნავს, იდეალებშემოდარცული ბარი გაოცებით მიახედა მთისაკენ ვაჟა-ფშაველამ და ამ გაოცება-აღტაცების საფუძველი გენიოსის შემოქმედებაში გამოხატული დაუვიწყარი უმაღლესი ღირებულებებია.

თითქოს ვაჟას დაბადებამდე რომ ცეცხლოვანი ანგელოზები დაინახა მისმა მშობელმა, ამ ზეციურ ძალთა გავლენა და ფრთათა შრიალი შეიგრძნობა დიდი ხელოვანის ნაწარმოებთა შინაგან შრეებშიც. იქნებ

ამიტომაცაა მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობის სასწაულებითა და იდუმალებით აღსავსე სიღრმეები ფიზიკური თვალისათვის ბოლომდე შეუცნობელი.

მთაში ზეცნობიერის აღმოჩენა-გათავისება მითოლოგიური სამყაროდანაა ჯერ კიდევ შესაძლებელი და ვაჟაც როგორც უძველესი მოგვი, მითოსით საზრდოობს, ამოდის მისი უღრმესი პლასტიკიდან და მოაქვს სამყაროულ საწყისთა მისტერია.

„მთა ღვთისშვილთა სადგომია... მითოსური თვალსაზრისით, მთა იგივე ცაა, წვერი ამ მთას ზესკნელში აქვს, ხოლო ფესვი უფსკრულში.... [იგი] მითოსური ქვეყნის ვერტიკალია, რომელზეც სამი სკნელის გავლით მოძრაობენ ზეადმაველი ან ქვეადმაველი ღვთისშვილები...“ (ჩხენკელი 1989: 189).

მსჯელობა

პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ მთის ამ მისტერიული კოსმოგონიის ცენტრში დგას კაი ყმა, როგორც მისი ნაწილი და წარმართველიც. აქ გადმოედინება სიბრძნის წყაროც, მხოლოდ აქ ჩნდება გველისმჭამელიც, ალუდას სულიერი ფერიცვალებაც აქაა შესაძლებელი და სტუმარ-მასპინძლობის საღვთო კავშირით სწორედ აქ, კლდის თავზე, შეხვდებიან ერთმანეთს ძმადნაფიცთა აჩრდილები ურთიერთნდობის სადღეგრძელოს წარმოსათქმელად.

ლექსში „კაი ყმა“, ეროვნული სატკივარის გამოხატვის კვალდაკვალ, კაი ყმის „სადიაცენით“ ჩანაცვლება რომ ჰქვია, კაი ყმის გმირული აღსასრულიც კი მისტიკური და იდუმალია. კაი ყმა სულეთში შედის:

„სულეთს შევიდეს ხმლიანი,

ლადი ლადისა ცხენითა,

წინ მიუძღოდეს არწივი,

ხმით მოყაყაშე, ფრენითა“ (ფშაველა 1987: 67).

ცნობილია, რომ სულეთი მითოლოგიური თვალთახედვით სულთა განსასვენებელი ადგილი, იგივე საიქიოა. სწორედ აქ ხვდებიან დაღუპულ გმირთა სულები [აქ] გამარჯვებული, სახელოვანი კაი ყმის სულიც ამხედრებული შედის, რათა იქაც დასძლიოს მოკლულ მტერთა შესაძლო წინააღმდეგობა. ამ გადმოცემის საფუძველი, როგორც ზურაბ კიკნაძე აღნიშნავს, ზეცნობიერის განსაკუთრებული აღქმის შედეგად გაჩენილი მთისტრადიციული წარმოდგენებია. „ტრადიციულად მოაზროვნეადამიანს არა აქვს საფუძველი ეჭვი შეიტანოს მის თაობამდე შემონახული ანდრეზის ჭეშმარიტებაში. პირიქით, მას სრული საფუძველი აქვს, რომ ყველაფერში, რაც მის გარშემოა და ხდება, ანდრეზის ჭეშმარიტება დაინახოს. დღევანდელი ფშავისა თუ ხევსურეთის მიწა - წყალზე აღბეჭდილია ღვთის შვილების (წმ. გიორგის, კოპალას თუ იახსარის) ისტორიამდელ ქმედებათა კვალი. ადგილთა სახელები (ავისგორი, კარატისწვერი, ირემთკალო, აბუდელაურის ტბა...) ინახავს ხსოვნას იმ ჟამისა, როცა ღვთისშვილნი, ჯერ კიდევ ხორციელნი, ადამიანთა გადასარჩენად დევ - კერპებს ებრძოდნენ. ეს ადგილები მოწმეა იმ ბრძოლებისა და გამარჯვებებისა“ (კიკნაძე 1995: 5).

ამიტომაც გვიჩვენებს ვაჟა-ფშაველა, როგორი პატივისცემით ხვდებიან კაი ყმას გარდასული ეპოქების მეფეები(თამარი, ერეკლე) და ანგელოზები, თავად უფალი:

„გახარებული უფალი
 კარგ ყმას ჯვარს სწერდეს ზენითა,
 ანგელოზები ხარობენ,
 ალქაჯნი იყვნენ წყენითა“ (ფშაველა 1987: 68).

ამგვარი კაი ყმის უკვე სახელდებული, კონკრეტულად განხორციელებული სახეა ალუდა ქეთელაური ვაჟას ამავე სახელის მქონე პოემიდან. „დავლათიანი“ (ღვთისაგან სვიანი) ალუდა თემში დიდი პატივისცემით სარგებლობს. თუმცა მუცალთან ორთაბრძოლისა და მისი მოკვლის შემდეგ სულიერი ფერიცვალების გზაზე დაწყებული მტკივნეული თვითგანსჯის გამო ავტორი შენიშნავს:

„ყმა მოდიოდა გორი-გორ,
 არ ეწონება თავია“ (ფშაველა 1987: 113).

თვითრეფლექსიის შემდეგ კი იბადება აზრი, შეიძლება თუ არა, „მტერობა“ ანუ შურისძიების კანონი ადამიანის ცხოვრების წესი იყოს? ალუდას მიერ სისხლიანი ცხოვრების წესის ანარეკლად იქცევა ჯერ მისი სიზმარი, რომელსაც გარკვეული მითოლოგიური, თეოსოფიური და თეოლოგიური ასპექტები დაემყდნება: მითოსური თვალსაზრისით, როგორც თამაზ ჩხენკელი აღნიშნავს წიგნში „მშვენიერი მძლევარი“, ალუდასათვის კაცის ხელ-ფეხის წვნიანის ჭამა იგივე სისხლიანი ცხოვრების წესია, რომელსაც ამირანის მითის მიხედვით ამირანი და მისი ძმები დაუპირისპირდებიან და დევების კოშკში ცხოვრებას მხოლოდ მას შემდეგ იწყებენ, როცა კოშკს დევების სისხლისაგან გაწმენდენ. მუცალთან ბრძოლის შედეგად ალუდასაც „ინსტინქტურად გაეხსნა რაღაცნაირი შინაგანი თვალი თუ გულისყური. ამ წამიდან იგი დაჟინებით უსმენს საკუთარი არსების უღრმეს შრეებში განხმულ, მისთვის ჯერ კიდევ ბუნდოვან ჭეშმარიტებათა ხმას“ (ჩხენკელი 1989: 241). თეოსოფი რუდოლფ შტაინერი ამგვარი ცხოვრებისეული ცვლილების საფუძველს წიგნში „ვარდისა და ჯვრის საიდუმლო“ ადამიანის გონების ახალ ფაზაში გადასვლის ანუ გონების გამოქვაბულთან ლოდის გადაგორების ტოლფას მოვლენაში ხედავს. ეს მოსაზრება ბუნებრივად გვახსენებს ალუდას ფიქრებს:

„შატილს ჯერ არ ჩასწვდომია
 შუქი შუადღის მზისაო,
 არ ჩაუშვებენ ჩამსვლელსა,
 კლდე აფარია ცისაო“ (ფშაველა 1987: 113).

ხოლო ქრისტიანული თეოლოგიური მოსაზრებით ალუდას მიერ კაცის ხორცის ჭამა მისტიკურად სწორედ იმ ექპარისტული საიდუმლოს აღსრულებას, რომლის ძალითაც ადამიანი უფალს ეზიარება. ანუ გარეგნულად ამაზრზენი, საშინელი ქმედების მიღმა სიმბოლურ-მისტიკურად იკითხება უფალთან ზიარების აქტი: „ვინც ჭამს ჩემს ხორცს და სვამს ჩემს სისხლს, ის მოვა ჩემთან, ვინც არ ჭამს ჩემს ხორცს და არ სვამს ჩემს სისხლს, ის ვერ მოვა ჩემთან“ (იოანეს სახარება). მაცხოვრის ამ სიტყვების აღსრულებას კი ადამიანის ფერიცვალების მისტიკური საიდუმლოს გაცხადება და რეალურ ქმედებად აღსრულება მოჰყვება ხატობის დღესასწაულზე. ფაქტობრივად იოანეს სახარების სიტყვები: „ჯერ არს თქვენდა მეორედ შობაი“ არის კიდევ ის მისტიკური საიდუმლო,

რომელიც ალუდას სულში განხორციელდა და მისი სულიერი ფერიცვალება განაპირობა.

ამ გზაზე დგებიან ვაჟას ჯოყოლა და ზვიადაურიც. ჯარეგას, ქისტურ სოფელს პოემის დასაწყისშიც და ფინალშიც ისევ გონების ლოდისა და ბოროტების ეკვივალენტი – შავი ნისლი გადაჰფარებია, რომელიც აბნელებს „ქვეყანას ხილულიანსა“ და ადამიანების ჭეშმარიტებასთან მიახლოებას აბრკოლებს. ბოროტება ხარობს და გულლადობს მტრობითა და სისხლისღვრით:

„აბნელებს, უხილავად ხდის

ქვეყანას ხილულიანსა“ (ფშაველა 1987: 173).

პოემის ფინალში, გმირების ფიზიკური დაღუპვის მიუხედავად, აღსრულებდა ვაჟას ჩანაფიქრი – კაი ყმები მისტიკური საიდუმლოს ნაწილნი ხდებიან; იმ კლდის თავზე, სადაც ჯოყოლა იღუპება, დროდადრო ხედავენ უცნაურ სურათს:

„იმ კლდის თავს, საცა ჯოყოლა

მოჰკლეს ხევსურთა ბრძოლაში,

ლამ –ლამ ხედავენ სურათსა

გვალვისგან ნაგალს გორაში“ (იქვე: 203).

აქ ერთმანეთს ხვდება სამი გმირი და ძმადნაფიცთა, ერთმანეთის შემცნობ ადამიანთა, ერთად ყოფნის საოცარი იდილია. მართალია, ფიზიკური თვალისათვის შეუცნობელია, მაგრამ წამიერი გაელვებაც კი სულიერ მეხსიერებაში სამუდამოდ რჩება და შეიგრძნობა უმაღლესი განზომილების ანარეკლი – სივრცე – მარადიული დროის ქრონოტოპი, რომელშიც დაუვანებიათ ვაჟკაცობის, დამძიმების, სტუმარმასპინძლობის, ურთიერთდანიშნულების მარადიული ღირებულებების მატარებელ ადამიანებს. მითოსურად კლდის თავი ღვთისშვილთა შეკრების ადგილია და სწორედ ამ მისტერიის თანამონაწილე ხდება მკითხველიც. „ღვთისაგან სვიანი ეს გმირები ქვესკნელის გავლით ზესკნელისაკენ, ან მიწიერი თემიდან ზეციური თემისაკენ მიისწრაფიან. ისინი,ორჯერშობილნი არიან: ერთხელ კაცად, ხოლო მეორეჯერ ზეკაცად“ (ჩხენკელი 1989: 188).

განსაკუთრებულ მისტერიულ დატვირთვას იძენს პოემა „ბახტრიონის“ პროლოგსა და ეპილოგში ნაჩვენები გველის სახის სიმბოლიკა. ბოროტებისა და ცოდვის განსახიერება პოემის ფინალში კეთილ გველად გარდასახული ლუხუმის (აქ საქართველოს) გადამრჩენად გვევლინება და უძველეს პარადიგმულ სახეს – მოსეს კვერთხზე დახვეულ გველს გვახსენებს, რომელიც ცოდვით დაავადებულ ადამიანთა განმაკურნებლად იქცევა. კურნების მაღლი კი კვირიასა და ლუხუმის წმინდა გიორგისთან მისტერიულ კავშირს – წმინდანის სახის პერსონიფიცირებას მოაქვს. კვირიას წინასწარმეტყველური სიზმარიცა და ლუხუმის მიერ კვირიას მომავლის ჭკრეტა ამას ადასტურებს. ასევე მკაფიოდ იკითხება, როგორ ზუსტად შეიგრძნობს თუნდაც მტრის სიკვდილის ტრაგიზმს პირნათელიანი გმირი – ლუხუმი იმ ეპიზოდში, როცა ზეზვა ახსენებს:

„შენ მაგებრალა ურჯულო,

მაგიწყლიანდეს თვალები“ (ფშაველა 1987: 164).

თავად ზეზვასთვის ხომ მტრის მოკვლა სამართლიანობის აღსრულებაა:

„მე არ მებრალვის ლუხუმო,
მოუნათლავი აროდის,
მაგათ სიწუნტის ნალველი
ყელში ბალღამათ ამოდის“ (ფშაველა 1987: 164).

ეს ფაქტები იმაზე მიანიშნებს, რომ შურისძიებაზე მაღლა ლუხუმისათვის თანაგრძნობის, შემწყნარებლობისა და ადამიანის სიყვარულის ფასეულობები დგება. აქედან გამომდინარე, სამართლიანად აღნიშნავს ზურაბ კიკნაძე, რომ წმინდა გიორგი ხილულად წარუძღვება თავის საყმოს ბრძოლაში, რადგან თემი ამას იმსახურებს. უეჭველ ფაქტად წარმოუდგება ეს მისტერიული სურათი პოემის მონაწილე გმირებსაც.

ამიტომაც, შეუძლებელია არ დავეთანხმოთ ზურაბ კიკნაძის მოსაზრებას, რომ „ერთხელ, „მას ჟამსა შინა“ შექმნილი და თაობათა მეხსიერებაში შენახულ-გამოტარებული სიტყვიერი ან სხვა ხასიათის ტექსტი აღიბეჭდავს უტყუარობის ნიშანს და საკრალური სიმძიმით იტვირთება, რაკი მას რჯულის დამაფუძნებელი ფუნქცია დაეკისრება. ხოლო რამაც დააფუძნა რჯული, არ შეიძლება არ იყოს ნამდვილად მომხდარი“ (კიკნაძე 1995: 4).

დასკვნა

მისტიკურ-ზეცნობიერ წვდომას მოაქვს ღვთაებრივი სიბრძნე, რომელიც ათავისუფლებს, მანამდე უხილავ მწვერვალებს მოახილვინებს გმირს. ამგვარი სიბრძნე, ჭეშმარიტება და სიყვარული ალუდას, ჯოყოლას, ზვიადაურის, ალაზას, ლუხუმისა და კვირიას მიერ ნაწვდომი ჭეშმარიტება და სიყვარულია. თავადაც ფიქრიან, ნისლიან მთებს დამსგავსებიან და მიუხედავად იმისა, რომ სამყაროს დიალექტიკურ ყოფაში დროდადრო ეს მთები – „თავ-ჩაჩქნიანები“ მწარე ფიქრებსაც მიეცემიან, მაინც რჩებიან ღირსების, სიყვარულისა და რწმენის რაინდებად და მთაში აღსრულებული მისტერიების მარადსახსოვარ გმირებად.

გამოყენებული ლიტერატურა

კიკნაძე 1996 – ზ. კიკნაძე, ჯვარი და საყმო, ქართული მითოლოგია. თბილისი, 1995.

ფშაველა 1987 – ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი. თბილისი, 1987.

ჩხენკელი 1989 – თ. ჩხენკელი, მშვენიერი მძლევარი. თბილისი, 1989.

References

Chkhenkeli 1989 – T. Chkhenkeli, The Beautiful Conqueror. Tbilisi, 1989.

Kiknadze 1996 – Z. Kiknadze, Cross and Sacrum, Georgian Mythology. Tbilisi, 1995.

Pshavela 1987 – Vazha-Pshavela, Essays. Tbilisi, 1987.